

Krzysztof Jakubiak
Uniwersytet Gdański

Początki polskiej pedagogiki przedszkolnej

The Origins of Polish Preschool Pedagogy

Wprowadzenie

Po wiekach domowej opieki i wychowania małych dzieci, głównie przez matki, wraz ze zmianami stosunków społecznych, powstawaniem manufaktur oraz później przemysłu fabrycznego i zatrudnieniem poza domem obojga rodziców, pojawiły się w Europie pierwowzory wspólnych przedszkoli. W XVIII wieku zaczęły powstawać ochronki dla małych dzieci – placówki głównie, choć nie wyłącznie, o charakterze opiekuńczym, a od pierwszych dekad XIX wieku ogródki dziecięce – freblówki – poszerzające swoje funkcje o celowe i planowe działania dydaktyczno-wychowawcze. Wraz z nimi organizowano coraz liczniej kursy dla ochraniarek oraz freblanek, a później seminaria.

Lata 40. XIX wieku należy przyjąć za początek instytucjonalnej praktyki wychowawczej, a zarazem polskiej pedagogii przedszkolnej. Wtedy to, dzięki kontaktom z zagranicznymi ośrodkami wychowania przedszkolnego oraz pod wpływem badań psychologicznych, prowadzonych także przez polskich pedagogów, pojawiła się potrzeba i podstawa do dyskusji nad sposobami wychowania małego dziecka. Z tych i narastających działań opiekuńczych i wychowawczych oraz wynikających z nich doświadczeń, a także prowadzonej nad nimi refleksji, z pedagogii przedszkolnej o charakterze metodycznym, przez ponad 100 kolejnych lat wyrastała pedagogia przedszkolna jako subdyscyplina pedagogiki naukowej, „z uwzględ-

nieniem synergii, praktyki i teorii wychowania przedszkolnego w Polsce”¹. Warto przypomnieć genezę i tradycje rodzimego piśmiennictwa z dziedziny wychowania przedszkolnego, które wcale nie musi być tylko „zabytkiem”, ale może świadczyć o tożsamości dyscypliny i stać się źródłem twórczej inspiracji dla współczesnych teoretyków i praktyków wychowania przedszkolnego.

Pierwsze polskie podręczniki do wychowania przedszkolnego

Pierwsze oryginalne prace polskich filozofów na temat wychowania małego dziecka ukazały się w 1842 roku. Były to: *Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży* Bronisława Ferdynanda Trentowskiego i rozprawa Augusta Cieszkowskiego *O ochronkach wiejskich*². W pierwszym tomie *Chowanny* – zatytułowanym „Nepiodyka” – Trentowski przedstawił obraz psychicznego rozwoju dziecka, podkreślając naturalny u małych dzieci popęd do naśladownictwa, ruchu i działania. Za czołowe zasady pedagogii przedszkolnej uznał rozwijanie aktywności dziecka, okazywanie mu zaufania i szanowanie jego samodzielności oraz liczenie się wychowawcy z potrzebami i zainteresowaniami dzieci. Natomiast Cieszkowski podkreślał znaczenie społeczne ochronek, które, zgodnie z ideami fizjokratyzmu, uważał za podstawę odrodzenia moralnego ludu wiejskiego.

Również od początku lat 40. XIX wieku były wydawane pierwsze polskie podręczniki dla ochraniarek, jednak do lat 70. były to tylko przekłady i przeróbki dzieł obcych. Teofil Nowosielski – jeden z prekursorów wychowania przedszkolnego na ziemiach polskich – jako pierwszy zwrócił uwagę na cel działania ochronek – nie jako szkoły a „domu wychowania”. On też za najlepszy dla prowadzenia polskich ochronek uznał podręcznik Jana Vlastimira Svobody, Czecha, z 1839 roku, który przetłumaczył na język polski i wydał pod zmienionym tytułem *Wykład praktyczny prowadzenia dzieci małych w ochronie* (Warszawa 1840). Od 1841 roku funkcjonował także przetłumaczony z języka niemieckiego podręcznik Leopolda Chimaniego pt. *Przewodnik dla nauczycieli w domach ochrony małych dzieci*, opracowany przez Amelię Świdzińską i Marię Szymanowską. Te dwie książki, różne także w podejściu do dziecka, były przez

¹ M.L. Opiela, *Wkład kobiet w rozwój teorii i praktyki wczesnej edukacji w Polsce XIX i XX wieku*, „Paedagogia Christiana”, 34(2014)2, s. 117.

² B.F. Trentowski, *Chowanna czyli system pedagogiki narodowej jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży*, t. 1–2, Poznań 1842; A. Cieszkowski, *O ochronkach wiejskich*, Warszawa 1842.

ponad 20 lat podstawą kształcenia personelu pedagogicznego ochron na ziemiach polskich. Od lat 60. książki te uzupełnił przekład pracy Marii Pape-Carpantier pt. *Rady dla prowadzących ochronę*³ autorstwa Jana Tadeusza Lubomirskiego.

Przełom XIX/XX wieku przyniósł z sobą stopniowy zanik tłumaczeń oraz przeróbek i pojawienie się coraz większej ilości książek oryginalnych, będących dorobkiem polskiej myśli pedagogicznej. Pierwsze z nich jednak, autorstwa: Marii Weryho-Radziwiłłowiczowej i Justyny Strzemeskiej, bazowały jeszcze na mniej lub bardziej zmodyfikowanym systemie F.W. Froebła, popartym własnymi doświadczeniami pedagogicznymi i ówczesną wiedzą psychologiczną⁴. Całkowicie oryginalne, praktykowane na co dzień od 1911 r. w „Domu Dziecięcym” były natomiast zasady pedagogiki przedszkolnej wypracowane przez Stanisława Karpowicza⁵. Zostały one oparte na ideach poszanowania osobowości dziecka, traktowaniu go jako członka grupy społecznej i wychowywaniu przez twórczą, samodzielną zabawę i pracę.

Podręczniki do wychowania przedszkolnego w pierwszej połowie XX wieku

Od początku XX wieku w polskiej pedagogii przedszkolnej wykształciły się dwa nurty, aktualne aż do lat 30. Pierwszy, bardziej tradycyjny, związany był ze zmodyfikowanym systemem F.W. Froebła, drugi natomiast rozwijał się pod wpływem ówczesnych osiągnięć psychologii oraz metod Marii Montessori i Owidiusza Decroly’ego, a także tzw. „szkoły pracy”. Na podstawie tych dwóch orientacji teoretyczno-metodycznych opracowywane były podręczniki dla wychowawczyń przedszkoli.

Dla pierwszego z wyróżnionych nurtów najbardziej charakterystyczne były: *Podręcznik dla ochraniarek*⁶ oraz *Wskazówki dla osób zakładających i prowadzących ochronę*⁷. Pierwszy podręcznik składał się z pięciu części, z których każda omawiała innego rodzaju zagadnienie z zakresu pedagogii przedszkolnej. Jako najlepszą już wówczas uznawano część opracowaną przez S. Progulskiego, poświęconą rozwojowi fizycznemu dziecka do lat sześciu oraz jego higienie, odżywianiu i pielęgnowaniu.

³ M. Pape-Carpantier, *Rady dla prowadzących ochronę*, Warszawa 1860.

⁴ J. Strzemeska, M. Weryho, *Wychowanie przedszkolne. Podręcznik dla wychowawców*, Warszawa 1895.

⁵ S. Karpowicz, *Gry i zabawy jako czynnik wychowawczy*, Warszawa 1905; H. Heltmanowa, *Przedszkole Stanisława Karpowicza*, „Przedszkole” (1935)8–9.

⁶ *Podręcznik dla ochraniarek*, pr. zb. pod red. Sekcji Wychowania Przedszkolnego Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego przy współudziale S. Progulskiego, I.M. Schätzel, B. Żulińskiej, J. Warchałowskiej, M. Sariusz-Jaworskiej, Lwów 1920.

⁷ M. Weryho-Radziwiłłowiczowa, *Wskazówki dla osób zakładających i prowadzących ochronę (z planami budynków)*, Warszawa 1921.

Kolejne rozdziały książki dotyczyły psychiki dziecka i sposobów badań jego wrażeń zmysłowych, zagadnień wychowania i kształcenia dziecka, ze szczególnym uwzględnieniem wychowania religijnego i narodowego oraz zabaw, a także innych form zajęć dziecka w wieku przedszkolnym. W tym ostatnim przypadku nowocześnie opracowane zostały ćwiczenia gimnastyczne.

W 1919 roku Referat Wychowania Przedszkolnego istniejący przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powziął decyzję o zmianie charakteru pracy ochronek. Zalecono by w ochronach nie prowadzić nauki elementarnej, a zajęcia organizować według zasad metodycznych mających na uwadze ochronę zdrowia dzieci. W związku z tym, M. Weryho-Radziwiłłowiczowa w książce pt. *Wskaźówki dla osób zakładających i prowadzących ochrony*, jako cel działalności tych placówek określiła pomoc rodzicom w wychowaniu dzieci. Metodę pracy w ochronie autorka wiązała z cechami dziecka. Zalecała zaznajamiać je z otaczającym światem nie tylko przez pogadanki, ale także przez obserwowanie przedmiotów i zjawisk, stosując w pracy z dzieckiem zasadę koncentracji uwagi. Ważne były zasady pracy ochroniarek, spośród których należy podkreślić te: by zajęcia i zabawy organizowały na zasadzie kontrastu a po zajęciach intelektualnych prowadziły na przykład roboty w ogrodzie lub prace ręczne; pracę z dziećmi traktowały nie jako środek do osiągnięcia pewnego efektu, ale jako czynnik rozwijający je oraz by nie narzucały zajęć dzieciom, ale kierowały nimi. Nowoczesne na tamte czasy było także twierdzenie M. Weryho-Radziwiłłowiczowej, że nie jest ważne to, co dzieci w swych zabawach i pracach wykonywały, ale to co same przeżyły i czego się nauczyły.

W obu omawianych podręcznikach podkreślano także znaczenie urzędzenia ochronek dla jakości ich pracy wychowawczej. Ochronka miała posiadać szatnie, sale zajęć dla każdej grupy, dużą salę zabaw, łazienkę, pokój do wypoczynku dla dzieci najmłodszych i krytą werandę oraz plac zabaw i ogródek. W rzeczywistości jednak warunki pracy większości ochron dalekie były od tego wzoru.

Duże zasługi dla unowocześnienia organizacji i metodyki wychowania przedszkolnego miała Stefania Marciszewska-Posadzowa. W celu przygotowania wychowawczyń do pracy z małym dzieckiem zakładała wzorcowe ochrony, m.in. Ochronę im. Stanisława Jachowicza w Poznaniu. Czerpała wiele inspiracji teoretycznych i praktycznych z systemów F. Froebela i M. Montessori, które jednak przyswajała twórczo oraz korzystała także z rezultatów badawczych rozwijającej się wówczas psychologii wychowawczej.

W latach 1923–1939 S. Marciszewska-Posadzowa wydawała Bibliotekę Wychowania Przedszkolnego, na którą złożyło się 17 zeszytów⁸.

Zalecała w nich, by w ochronce prowadzone były następujące zajęcia:

- religia, z tematyką opartą o rok liturgiczny;
- pogadanki ilustrowane tablicami, obrazkami i rysunkami lub oparte na wyobrażeniach dzieci;
- ćwiczenia mowy, opowiadania, rozmowy, wiersze;
- prace, zabawy, gry związane z pogadankami, rozmowami i nauką wierszy;
- gimnastyka;
- ćwiczenia zmysłów;
- ćwiczenia rachunkowe, poznanie liczb od 1 do 10 i wykonywanie działań w tym zakresie;
- budownictwo.

Wraz z popularyzacją w Polsce idei eksperymentów pedagogicznych ruchu „nowego wychowania”, przyswajano także popularne wówczas w Europie Zachodniej metody wychowania przedszkolnego. Spośród nich największym uznaniem cieszyła się metoda Owidiusza Decroly’ego, którą asymilowała na polski grunt M. Weryho-Radziwiłłowiczowa w książce pt. *Metody wychowania przedszkolnego. Podręcznik dla wychowawców* (Lwów 1931).

Wcześniej, już w 1913 roku, ukazało się tłumaczenie w języku polskim pracy Marii Montessori pt. *Domy dziecięce*⁹. Próbą przyswojenia polskiej pedagogice przedszkolnej metody M. Montessori była także popularyzacja polskiego podręcznika opartego na tej metodzie autorstwa Idy Marii Schätzel¹⁰. Później próbowano twórczo zaadaptować zasady systemu daltońskiego Heleny Parkhurst dla potrzeb wychowania przedszkolnego. Zofia Wołowska w pracy pt. *System daltoński a przedszkole* radziła, by zgodnie z jego zasadami wprowadzić w przedszkolu możliwość wyboru zajęć przez same dzieci, a pracę z nimi prowadzić tak, aby rozwijać w nich pęd do tworzenia, samodzielności i chęć do pracy użytecznej¹¹. Z kolei dzięki popularyzacji prac i działalności pedagogicznej Janusza Korczaka, zaczęto eksponować w zaleceniach dla wychowawczyń przedszkoli potrzebę „wysubtelnienia” postawy wychowawczej i serdeczności w stosunkach z dziećmi.

Na przełomie lat 20. i 30. XX wieku zaczęto się także interesować zagadnieniem dojrzałości szkolnej dzieci przedszkolnych, w związku z czym wychowawczynie warszawskie prowadziły badania pod kierunkiem Stefana Baleya i Marii Grzywak-Kaczyńskiej¹². W tym czasie organizowano

⁹ M. Montessori, *Domy dziecięce (Le Case dei Bambini). Metoda pedagogii naukowej stosowana w wychowaniu najmłodszych dzieci*, Warszawa 1913.

¹⁰ I.M. Schätzel, *Idea wychowania przedszkolnego. Casa dei Bambini jako szkołka wszechstronnej pracy dziecka*, Lwów 1919.

¹¹ Z. Wołowska, *System daltoński a przedszkole*, „Wychowanie Przedszkolne”, (1929)12, s. 824–829.

¹² M. Wróbel, *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław 1967, s. 104.

również przedszkola specjalne dla dzieci ociemniałych, głuchych i upośledzonych umysłowo.

Obok scharakteryzowanych wcześniej podręczników, których głównym zadaniem było przekazanie wiedzy o dziecku i jego rozwoju psychofizycznym oraz wskazań metodycznych bazujących na aktualnej wówczas wiedzy psychologicznej i pedagogicznej, istniały wówczas także książki, które zawierały obfity materiał dydaktyczny, bardzo przydatny w pracy przedszkoli. Były to zbiory piosenek, zabaw, opowiadań przyrodniczych, krajoznawczych, folklorystycznych, baśni i legend. Najbardziej reprezentatywnymi przykładami publikacji o takim właśnie charakterze były podręczniki: Jadwigi Chrząszczewskiej i Jadwigi Warnkówny *Z biegiem Wisły. Obrazki o kraju*, (Warszawa 1901); Jadwigi Chrząszczewskiej i Wandy Haberkantówny *Opowiadania przyrodnicze*, (Warszawa 1925) oraz prototyp współczesnych przedszkolnych śpiewników muzycznych – *Lutnia dziecięca* (Warszawa 1927), J. Chrząszczewskiej i Felicji Ginejko. Podręczniki te zawierały m.in. wiadomości na temat obrzędów i strojów ludowych najważniejszych części kraju, a także powiastki związane z przeszłością Polski. Treści te były bardzo pomocne przy realizowaniu celów wychowania patriotycznego, które w okresie zaborów zajmowało w polskiej pedagogii miejsce szczególne.

Natomiast wiadomości z książki *Opowiadania przyrodnicze* z zakresu biologii, podane w formie prostych opowiadań, z wykorzystaniem antropomorfizacji, mogą być także obecnie wykorzystywane w zajęciach z małymi dziećmi. Również kilkadziesiąt piosenek z tańcami, zabawami inscenizacyjnymi i gramami „lutni dziecięcej” nie odbiega poziomem od współczesnych piosenek dla najmłodszych.

Warto tutaj zauważyć, a wręcz podkreślić, za Marią Loyolą Opielą fakt, który wynika także z referowanych w tym artykule badań, że nie do przecenienia w sensie merytorycznym i bardzo liczny personalnie był udział kobiet w tworzeniu placówek i seminariów wychowania przedszkolnego oraz metodyki i pedagogii przedszkolnej na ziemiach polskich w badanym okresie¹³.

Zakończenie

Podsumowując dokonane w niniejszym artykule ustalenia, należy stwierdzić, iż w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku zostało wydanych w języku polskim dużo dobrych podręczników. Spośród pierwszych, bez wątpienia najlepszym podręcznikiem był przyswojony polskiej

pedagogii przedszkolnej *Wykład praktyczny prowadzenia młodych dzieci w ochronie* I.V. Svobody. Spośród oryginalnych polskich podręczników najlepiej oceniany był podręcznik *Wychowanie przedszkolne* I. Strzemeskiej i M. Weryho, także w jego drugim, zmienionym, powojennym wydaniu *Metodyka wychowania przedszkolnego*, (Warszawa 1920). Cenione były również podręczniki I. Chrząszczewskiej i S. Marciszewskiej-Posadzowej. Obecnie, choć nie mają one już wartości metodycznej, są ważnym źródłem wiedzy o organizacji pracy i życia w dawnych ochronach, stanowiąc ciekawe i ważne poznawczo „zabytki” wychowania przedszkolnego. Zawierają również aktualne do dziś hasła i idee pedagogiczne, takie jak: otoczenia dzieci serdecznością i życzliwością, uwzględnianie w pracy dydaktyczno-wychowawczej ich potrzeb oraz zainteresowań. Wadą omawianych podręczników był zgodny z ówczesną pedagogią, a obecnie nie do przyjęcia dydaktyzm, połączony ponadto w niektórych podręcznikach ze sztuczną, moralizatorstwem, schematyzmem zajęć i niekiedy oderwaniem ich od życia. Można jednak także wskazać wiele przykładów zaleceń metodycznych oraz materiałów dydaktycznych, które mogą być wykorzystywane we współczesnych przedszkolach. Tym bardziej że ważnym i stale obecnym w omawianych pracach był wątek gier, zabaw i zabawek dziecięcych. Zabawę już wówczas coraz powszechniej uważano za podstawową, naturalną i prozdrowotną formę działalności dzieci, posiadającą ogromne wartości dla ich prawidłowego rozwoju, szczególnie w zakresie kształcenia i rozwijania wyobraźni dziecięcej.

Zwraca uwagę również fakt, że rozwój polskiej pedagogii przedszkolnej zarówno czerpał, jak i twórczo służył, także dopiero wówczas kształtowanej naukowej refleksji nad dzieciństwem. Ówczesne porady dotyczące praktyki wychowania i wczesnej edukacji oraz coraz bardziej zaawansowanej metodyki tych działań podejmowanych w ochronach i freblówkach, uwzględniały pozytywistyczny postulat wiązania oddziaływań pedagogicznych z poznawaniem wychowanka. Twórcy(czynie) polskiej pedagogii przedszkolnej korzystali (korzystały) z ówczesnych wyników badań psychologicznych i pedologii. Ich prace: podręczniki i różne zbiory zabaw, gier i piosenek kierowane były nie tylko do teoretyków wychowania, nauczycieli i wychowawczyń, ale również do rodziców dzieci, zgodnie zresztą z ówczesnym wskazaniem Jana Władysława Dawida, iż wychowawcy i rodzice powinni znać prawa rządzące ciałem i duszą dzieci.

Bibliografia

- Cieszkowski A., *O ochronkach wiejskich*, s.n., Warszawa 1842.
- Heltmanowa H., *Przedszkole Stanisława Karpowicza*, „Przedszkole”, (1935)8–9.
- Karpowicz S., *Gry i zabawy jako czynnik wychowawczy*, Księgarnia Naukowa, Warszawa 1905.
- Marciszewska-Posadzowa S., *Biblioteka Wychowania Przedszkolnego*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1923–1939.
- Montessori M., *Domy dziecięce (Le Case dei Bambini). Metoda pedagogii naukowej stosowana w wychowaniu najmłodszych dzieci*, Lindenberg H., Wende E., Warszawa 1913.
- Opiela M.L., *Wkład kobiet w rozwój teorii i praktyki wczesnej edukacji w Polsce XIX i XX wieku*, „Paedagogia Christiana”, 34(2014)2, s. 101–119.
- Pape-Carpantier M., *Rady dla prowadzących ochrony*, s.n., Warszawa 1860.
- Podręcznik dla ochraniarek*, pr. zb. pod red. Sekcji Wychowania Przedszkolnego Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego przy współudziale S. Progulskiego, I.M. Schätzel, B. Żulińskiej, J. Warchałowskiej, M. Sariusz-Jaworskiej, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Lwów 1920.
- Schätzel I.M., *Idea wychowania przedszkolnego. Casa dei Bambini jako szkołka wszechstronnej pracy dziecka*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Lwów 1919.
- Strzemeska J., Weryho M., *Wychowanie przedszkolne. Podręcznik dla wychowawców*, T. Paprocki, Warszawa 1895.
- Trentowski B.F., *Chowanna czyli system pedagogiki narodowej jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży*, t. 1–2, Księgarnia Nowa, Poznań 1842.
- Weryho-Radziwiłłowicza M., *Wskazówki dla osób zakładających i prowadzących ochrony (z planami budynków)*, Biblioteka Polska, Warszawa 1921.
- Wołowska Z., *System daltoński a przedszkole*, „Wychowanie Przedszkolne”, (1929)12, s. 824–829.
- Wróbel M., *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918–1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław 1967.

Abstrakt

Początki polskiej pedagogii przedszkolnej sięgają lat 40. XIX wieku. Wraz z powstawaniem ochronek i ogródków dziecięcych oraz seminariów kształcących kandydatki na ochraniarki i wychowawczynie, zaczęły powstawać w polskim piśmiennictwie zupełnie oryginalne prace na temat rozwoju psychicznego, potrzeb i wychowania małego dziecka (B.F. Trentowski). Od tego też czasu były wydawane pierwsze polskie podręczniki

dla ochroniarek, a później freblanek. Do lat 70. XIX wieku były to jednak tylko przykłady i przeróbki dzieł obcych, głównie J.V. Svobody i L. Chimaniego. Przełom XIX/XX wieku przyniósł z sobą stopniowy zanik tłumaczeń oraz przeróbek i pojawienie się coraz większej ilości książek oryginalnych, będących dorobkiem polskiej myśli pedagogicznej. Pierwsze z nich jednak, autorstwa Marii Weryho-Radziwiłłowiczowej i Justyny Strzemeskiej, bazowały jeszcze na mniej lub bardziej zmodyfikowanym systemie F.W. Froebła, popartym własnymi doświadczeniami pedagogicznymi i ówczesną wiedzą psychologiczną. Od początku XX wieku w polskiej pedagogii przedszkolnej wykształciły się dwa nurty, aktualne aż do lat 30. Pierwszy, bardziej tradycyjny, związany był ze zmodyfikowanym systemem F.W. Froebła, drugi natomiast rozwijał się pod wpływem ówczesnych osiągnięć psychologii oraz metod Marii Montessori i Owidiusza Decroly'ego. Bazując na tych dwóch orientacjach teoretyczno-metodycznych opracowywano podręczniki dla wychowawczyń przedszkoli. Prekursorami polskiej pedagogii przedszkolnej byli: August Cieszkowski, Teofil Nowosielski, Stanisław Karpowicz oraz Maria Weryho-Radziwiłłowiczowa, Justyna Strzemeska, Stefania Marciszewska-Posadzowa i Jadwiga Chrzęszczewska.

Słowa kluczowe: pedagogia i pedagogika przedszkolna, podręczniki, ochroniarki, freblanki.

The Origins of Polish Preschool Pedagogy

The origins of Polish preschool pedagogy date back to the 1840s. Along with the development of kindergartens, children's playgrounds, and colleges educating candidates for kindergarten educators and teachers, completely original works on the development of psychological and educational needs of the small child (B.F. Trentowski) began to appear in the Polish literature on the subject. It was at that time that the first Polish textbooks for kindergarten educators and later kindergarten teachers (Froebel's *Kindergärtnerinnen*) began to be published. Until the 1870s, however, these were only examples and adaptations of foreign works, mainly by J.V. Svoboda and L. Chimani. The turn of the 19th and the 20th centuries was marked by the gradual disappearance of translations and adaptations, and the emergence of a growing number of original books, representing the achievements of Polish pedagogical thought. The first of them, however, by Maria Weryho-Radziwiłłowiczowa and Justyna Strzemeska, were still based on F.W. Froebel's system, more or less modified, supported by their own pedagogical experience and contemporary psychological knowledge. At the beginning of the 20th century, two trends,

Artykuły i raporty z badań/Articles and Cases Reports

valid until the 1930s, developed in Polish preschool pedagogy. The former, more traditional one, was associated with F.W. Froebel's modified system, while the latter developed under the influence of contemporary achievements of psychology, and the methods of Maria Montessori and Ovide Decroly. It was from these two theoretical and methodological perspectives-orientations that coursebooks for preschool educators were developed. August Cieszkowski, Teofil Nowosielski, Stanisław Karpowicz and Maria Weryho-Radziwiłłowiczowa, Justyna Strzemeska, Stefania Marciszewska-Posadzowa and Jadwiga Chrzęszczewska were the precursors of Polish preschool pedagogy.

Keywords: preschool pedagogy and education, textbooks, kindergarten educators, Froebel's kindergarten teachers.

Adres do korespondencji/Address for correspondence:

Prof. dr hab. Krzysztof Jakubiak

Uniwersytet Gdański

Instytut Pedagogiki

Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania

e-mail: k.jakubiak@ug.edu.pl